

САЦЫЯПІСТЫЧНЫЯ ПЕРАЎТВАРЭННІ Ў СЕЛЬСКОЙ ГАСПАДАРЦЫ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ў ПЕРАДВАЕННЫ ПЕРЫЯД (1939–1941 гг.)

Ермаковіч Л.І.

УО «Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна»

Да 25 верасня 1939 г. Чырвоная Армія цалкам заняла тэрыторыю Заходняй Беларусі. Услед за ёю сюды для ўсталявання савецкай улады былі накіраваны на партыйную работу 1500, на камсамольскую, савецкую і гаспадарчую – 1200 камуністаў і камсамольцаў, сотні супрацоўнікаў Народнага камісарыята ўнутраных спраў.

Асноўная частка насельніцтва (85 %) Заходняй Беларусі пражывала ў вёсцы і займалася сельскагаспадарчай працай. У вёсках і мястэчках органамі новай улады з'яўляліся сялянскія камітэты. У іх склад выбіраліся прадстаўнікі беднякоў, сяраднякоў і парабкаў. Не чакаючы заканадаўчых актаў, гэтыя камітэты дзялілі памешчыцкую і царкоўную зямлю сярод беззямельных і малазямельных сялян, якія за кароткі час атрымалі 431 тыс. гектараў зямлі і сенакосу. Ім таксама было перададзена 14 тыс. коней і 33,4 тыс. кароў, выдавалася зерне на пасеў [1, с. 255–256]. У выніку ўжо восенню 1939 года было істотна падарвана польскае памешчыцкае землеўладанне.

Важнае значэнне для працэса аграрных пераўтварэнняў мела прынятая Народным сходам Заходняй Беларусі Дэкларацыя аб канфіскацыі памешчыцкіх зямель. У ёй абвешчалася канфіскацыя без ўсягага выкупу зямель памешчыкаў, манастыроў, буйных дзяржаўных чыноўнікаў з усім інвентаром, жывёлай і сядзібнымі пабудовамі. Уся зямля з яе нетрамі, лясамі і рэкамі абвешчалася ўсенародным здабыткам, або дзяржаўнай уласнасцю.

Ліквідавалася таксама асадніцкае землеўладанне. Рашэнне аб гэтым звычайна прымалася сялянскімі камітэтамі і пастановамі агульных сходаў сялян па месцы іх жыхарства. Як гэта адбывалася, нагляднае ўяўленне дае пастанова агульнага сходу сялян вёскі Явар Слонімскага ўезда Баранавіцкай вобласці. На сваім сходзе 11 лістапада 1939 г. сяляне пастанавілі: выдаліць польскіх асаднікаў з дзялянак, атрыманых ва ўзнагароду за заслугі ў барацьбе супраць Чырвонай Арміі ў 1918–1920 гг. Зямельныя надзелы разам з пабудовамі, а таксама рагатую жывёлу, коней са збруяй, сельскагаспадарчы інвентар, хлеб і корм канфіскаваць [2, с. 260]. Падчас падзелу памешчыцкіх і асадніцкіх маёнткаў зімой–вясной 1940 г. сяляне атрымалі 1 млн. гектараў ворыўнай зямлі, 33,4 тыс. кароў, 15,7 тыс. свіней, 14 тыс. коней [3, с. 38]. Гэта садзейнічала стварэнню значнай сацыяльнай апоры для савецкай улады з ліку батрацка-бядняцкай часткі сялянства, а таксама прывяло да павелічэння праслойкі сялян-сярэднякоў. Разам з тым неабходна адзначыць, што заходнебеларуская вёска па-ранейшаму заставалася малазямельнай. Больш за 40 % сялянскіх двароў мелі да 5 гектараў зямлі, што не стварала ўмоў для росту прадукцыйнасці, сельгасвытворчасці і забеспячэння годнага ўзроўню дабрабыту сялян. Да таго ж культура гаспадарання была ў большасці выпадкаў прымітыўнай. На тое існавалі розныя прычыны: адсутнасць сучасных аграэхнічных ведаў, інвентару, востры недахоп цяглавай сілы, гатунковага насення, пародзістай жывёлы, фінансавых сродкаў.

Разам з тым, надзяленне сялян зямлёй сведчыла пра задавальненне іх галоўнага эканамічнага інтарэсу. Тым самым была створана галоўная ўмова для наступальнага (эвалюцыйнага) уздыму сельскагаспадарчай вытворчасці, росту яе прадукцыйнасці і адпаведна – росту дабрабыту самога сялянства і ўсяго грамадства. Натуральна, што патрэбны былі многія іншыя крокі новай улады па ўмацаванню гаспадарчай самастойнасці,

асабістай матэрыяльнай зацікаўленасці селяніна-гаспадара ў плённай працы на зямлі. У прыватнасці, гэтыя крокі вымагалі прававага забеспячэння гаспадарчай самастойнасці селяніна, увядзення ашчаднай падатковай сістэмы, развіцця розных форм кааперацыі ў вёсцы, стварэння спрыяльнай крэдытнай сістэмы і многага іншага.

Зразумела, што такі шлях развіцця сельскай гаспадаркі азначаў захаванне і развіццё індывідуальнай сялянскай гаспадаркі, якая грунтавалася на гаспадарчай самастойнасці селяніна, яго эканамічнай свабодзе, развіцці рыначных адносін. Усё гэта супярэчыла ідэалогіі кіруючай большавіцкай партыі з яе прынцыпамі татальнага абагульнення ўласнасці і безумоўнага падпарадкавання асобы і грамадства дзяржаве. Гэтыя прынцыпы былі поўнасцю ўвасоблены ў СССР і БССР падчас будаўніцтва сацыялізму ў 1920–1930-я гг., састаўной часткай якой стала калектывізацыя сельскай гаспадаркі, якая прывяла да ліквідацыі класа сялянства. Партыйна-дзяржаўнае кіраўніцтва не жадала ў гэтай сувязі рабіць нейкага выключэння для народа Заходняй Беларусі, ствараць нейкі новы вопытны ўзор сацыяльна-эканамічнага развіцця, які б складаў альтэрнатыву ўжо апрабаванаму і рэалізаванаму на практыцы сацыялістычнаму ўзору развіцця грамадства.

З пачатку 1940 года большавікі актыўна распачынаюць вытворчае кааперываванне ў заходнебеларускай вёсцы, гэта значыць, стварэнне калектывных гаспадарак на аснове абагульнення галоўных сродкаў вытворчасці сялянства – зямлі, рабочай жывёлы, прылад працы. Пры гэтым яны абапіраліся на бяднейшую частку вёскі, якая падтрымлівала ліквідацыю памешчыцкага і асадніцкага землеўладання, дэпартацыю часткі польскага насельніцтва і складала аснову сялянскіх камітэтаў, а затым – мясцовых Саветаў дэпутатаў працоўных.

Менавіта батрацка-бядняцкія слаі сялянства былі галоўнай сацыяльнай апорай большавікоў у калгасным будаўніцтве, бо ім не было чаго губляць, акрамя свайго беспрасветнага жабрацтва і часта непаважлівых адносін больш заможных суседзяў, лічэйшых галоўнай прычынай іх беднасці безгаспадарлівасць і гультайства. Што датычыцца сярднякоў і замужняй часткі сялян, то яны да палітыкі калектывізацыі ставіліся непрыхільна.

З самага пачатку калектывізацыі мясцовымі партыйнымі і савецкімі органамі была шырока разгорнута агітацыйная і прапагандысцкая праца. Увесь час падкрэслівалася, што калгасы – гэта адзіны сродак дасягнуць заможнага жыцця, і тыя, хто супраць калгасаў, з'яўляюцца ворагамі савецкай ўлады і самога сялянства. Увогуле агітацыйна-прапагандысцкая дзейнасць мела яркую ідэалагічную афарбоўку. Выкарыстоўваўся адпаведны набор ідэалагічных штампаў тыпу: “усё вакол калгаснае – усё вакол маё”, “калгасны двор – заможны двор”, “кулак – вораг селяніну”, “савецкая ўлада – як любая маці” і іншыя. Пры гэтым прыхарошвалася жыццё калгаснікаў ва ўсходняй частцы Беларусі.

Частка сялян успрымала большавіцкую прапаганду і, падштурхоўваемая цяжкімі жыццёвымі абставінамі, сама звярталася да партыйных і савецкіх уладаў з просьбай аказаць дапамогу ў арганізацыі калгасаў. Вось што пісалі сяляне вёскі Казённыя Лычыцы Любчанскага раёна Баранавіцкай вобласці 27 сакавіка 1940 г. у сваім звароце ў выканкам раённага савета: “Ведаючы, як хораша і культурна жывуць калгаснікі ў Савецкім Саюзе і параўноўваючы чаша жыццё з іх жыццём, мы ... пастанаўляем: прасіць савецкую ўладу дапамагчы нам арганізаваць у сваёй вёсцы калгас. Абрывла нам, беззямельным і малазямельным, доўгія ады працаваць паўгалоднымі і раздзетымі на сваіх вузенькіх палосках... Часта з усходу раз-м з цёплым вясеннім ветрам да нас даяталі дзівосныя матывы вольных, радасных пезень, якія калгаснікі спяваюць падчас працы на сваіх шырокіх палях. А мы ў гэты час ст-ым плугам аралі свае палоскі і плакалі. Не хоча цягнуць плуг галодны конь. Няма чым збсемяніць зямельку. Голадна і холадна ў хаце, плач дзяцей і горкія слёзы жанок раздзіралі душу. Не, хопіць ужо. Мы не жадаем далей так жыць [2, с. 260].

Аднак многія сяляне недаверліва ставіліся да прапаганды, бо баяліся адважыцца на глыбокія зрухі ў сваім жыцці з непрадказальнымі наступствамі. Акрамя таго, пэўная частка сялян была знаёма з негатывнымі наступствамі калектывізацыі ва ўсходніх абласцях Беларусі ў 1920–1930-я гг. Усё гэта разам істотна зніжала эфектыўнасць працы па прапагандзе калектывных формаў гаспадарання ў вёсцы.

Паколькі агітацыйна-прапагандысцкая праца не прыносіла патрэбных вынікаў (большасць сялян не ішла ў калгасы), то пры правядзенні калектывізацыі, як і ў свой час ва ўсходняй Беларусі, шырока парушаўся прынцып добраахвотнасці ўступлення ў калгасы. Шырока практыкаваліся прымусовае абагульненне жывёлы, насення і інвентару, пагрозы і запалохванне, навешванне палітычных ярлыкоў, пазбаўленне выбарчых правоў, ігнараванне палажэнняў існуючых законаў і Прыкладнага статута сельскагаспадарчай арцелі.

Важным сродкам прымусавой калектывізацыі з'яўлялася падатковая палітыка дзяржавы. Усе аднаасобныя гаспадаркі павінны былі выплачваць адзіны сельгаспадаток і выконваць натуральныя дзяржаўныя пастаўкі. Велічыня падатку залежала ад нормы прыбытковасці зямлі, якая адвольна вызначалася і пастаянна карэктавалася ў бок павелічэння. На памер падатка таксама ўплывала колькасць зямлі і жывёлы ў сялянскай гаспадарцы.

Абавязковыя дзяржаўныя пастаўкі пазбаўлялі сялян значнай часткі вырабленай імі прадукцыі, якая прадавалася па мізэрных цэнах. Яны былі значна больш нізкімі, чым рыначныя, і нават не пакрывалі сабекошту пастаўляемых дзяржаве мяса, малака, воўны, яек і іншай сельскагаспадарчай прадукцыі.

Такая палітыка падштурхоўвала сялян да ўтойвання часткі сваіх пасяўных плошчаў, скарачэння хатняй жывёлы, яе забой, перацзелу і пераразмяркаванню гаспадарак паміж блізкімі сваякамі і суседзям, каб зменшыць падатковы ціск.

Пад уздзеяннем эканамічнага і пазазаканамічнага прымусу колькасць калгасаў паступова павялічвалася. Аднак яны у сваёй большасці былі маламоцнымі і нізкарентабельнымі, паколькі пераважна складаліся з сялянскіх гаспадарак, у якіх не мелася цяглавай сілы і буйной рагатай жывёлы. Таму вялікую ўдзельную вагу складала ручная праца. Акрамя таго, членамі калгасаў з'яўляліся многія сяляне, якія ніколі не былі добрымі гаспадарамі на зямлі.

Не садейнічала эканамічнай устойлівасці калгасаў свядомая палітыка выпампоўвання з іх сельскагаспадарчай прадукцыі і фінансавых сродкаў на справу індустрыялізацыі. Не стымулявала плённую працу калгаснікаў і такая форма ўліку іх працы, як працадзень, у якой раствараліся такія важныя складаемыя працы, як яе колькасць і якасць. На працадні калгаснікі амаль нічога не атрымлівалі і пражыць на іх не маглі. У распачы яны жартавалі: “Што з гэтымі працадзямі рабіць: у печы варыць ці сырымі есці?”. У гэтых умовах галоўнай крыніцай самазабеспячэння калгаснікаў прадуктамі харчавання была асабістая падсобная гаспадарка, на якой калгаснікі карпелі пасля працы на калгасных палетках.

Разам з тым партыйная прапаганда актыўна і настойліва імкнулася распаліць працоўны энтузіязм калгаснікаў, уцягваючы іх у розныя формы сацыялістычнага спаборніцтва па нарошчванню аб'ёмаў вытворчасці сельскагаспадарчай прадукцыі. У прыватнасці, быў разгорнуты стаханавскі рух у гонар гадавіны ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР. Так, газета “Зара” у сваім нумары ад 21 жніўня 1940 г. з вялікім імпэтам паведамляла аб стаханавскай працы калгаснікаў вёскі Казловічы Брэсцкага раёна ў гонар уз'яднання Беларусі. Паведамлялася, што калгаснікі працуюць з утроенай сілай, паказваюць узоры стаханавскай працы, і што ўсенароднае свята 17 верасня калгаснікі вырашылі сустрэць поўным выкананнем усіх абавязавальстваў перад сацыялістычнай дзяржавай [2, с. 262]. Праўда, газета забыла паведаміць, што атрымалі на свае працадні калгаснікі-стаханавы і на які страўнік яны будуць святкаваць – поўны ці пусты?

Не палепшылі стан калгасаў і створаныя ў 1940 годзе машынна-трактарныя станцыі (МТС). Меркавалася, што яны стануць інструментам тэхнічнай рэканструкцыі сельскай гаспадаркі і сродкам дапамогі сялянству. Аднак гэтага не адбылося. Па-першае, МТС было вельмі мала. У 1940 годзе яны мелі ўсяго 951 трактар, 193 машыны, 843 трактарныя плугі. 438 культыватары, 300 сеялак [3, с. 121]. Па-другое, іх паслугі калгасам і асабліва сялянам-аднаасобнікам былі вельмі дарагімі. Таму калгасы і сяляне нярэдка адмаўляліся ад іх паслуг. Аднак калгасам зрабіць гэта было амаль немагчыма, што яшчэ больш спусташала калгасную касу.

Аграрная палітыка таксама прадугледжвала ліквідацыю хутароў. Тым самым у спалучэнні з вышэйакрэсленымі антысялянскімі мерамі наносіўся моцны ўдар па заможнаму сялянству. Аднак масавае раскулачванне вёскі ў прадваенныя гады не праводзілася. У гэтым не было неабходнасці, бо заможная праслойка сялян-беларусаў была нязначнай па прычыне аграрнай палітыкі польскіх уладаў, якая была арыентавана на насаджэнне ў Заходняй Беларусі польскага памешчыцкага і асадніцкага землеўладання.

Пераход да калектывізацыі выклікаў супраціўленне часткі сялян. Яно ў асноўным вялося на ўзроўні антыкалгаснай агітацыі. Сяляне пастаянна падкрэслівалі, што яны чакалі савецкую ўладу, якая павінна была вызваліць іх ад польскага прыгнёту, а атрымалі іншае: не вызваліла і "пачала піць апошнюю кроў з сялян". Яны ў роспачы гаварылі, што "прыйшлі бальшавікі, ды мусіць не тыя, якіх чакалі".

Сяляне-калгаснікі выказвалі сваю незадаволенасць калгасным кіраўніцтвам, якое ў многіх выпадках складалася з людзей, не карыстаўшыхся іх павагай. Яны падкрэслівалі, што нельга давярць кіраўніцтва людзям, якія пры польскай уладзе "валяліся пад плотам", былі лайдакамі і злодзеямі. На калгасных сходках сяляне абураліся тым, што яны шмат працуюць, а за працэдні нічога не атрымліваюць, бо калгасы павінны выконваць вялікія дзяржпастаўкі збожжа. На сходзе сяляне калгаса "17 верасня" Жабінкоўскага раёна заявілі, што "мы ўступілі ў калгас у ботах, а цяпер засталіся без ботаў". Рэзкай крытыцы было падвергнута праўленне калгаса, якое "складаецца з адных дурняў", не абараняе іх інтарэсаў і "танцуе пад дудку" раённага начальства. Члены калгаса гаварылі, што яны працуюць дзень і ноч і не бачаць хлеба, а аднаасобнікі працуюць менш і кожны дзень ядуць хлеб [5, с. 201–281].

Ва ўсіх сялян выклікала рэзкае незадавальненне іх прыцягненне да бясплатнай працы ў дарожна-маставым, абарончым будаўніцтве, лесанарыхтоўках, меліярацыі зямель. Былі выпадкі незадаволенасці жыхароў вёсак безальтэрнатыўнымі выбарамі дэпутатаў у мясцовыя і Вярхоўны саветы, навязваннем зверху кіраўніцтва калгасаў, дэфіцытам тавараў шырокага ўжытку.

У асобных выпадках незадавальненне сялян палітыкай бальшавікоў у вёсцы ўвасаблялася ў бескампрамісныя палітычныя заявы тыпу: "Адзін фашызм (польскі. – Л.Е.) скінулі, а другі на змену прыйшоў", "На выпадак вайны Савецкага Саюза з якой-небудзь дзяржавай, атрымаўшы ў рукі зброю, мы будзем ведаць у каго страляць" і г.д.

Часам сяляне падпальвалі калгасныя будынкi, здзяйснялі тэрарыстычныя акты. Антыкалгасныя настроі імкнуліся выкарыстоўваць у сваіх мэтах польскія падпольныя арганізацыі, што існавалі ў Заходняй Беларусі, у тым ліку на Брэстчыне. Аднак абсалютная большасць сялян да іх інтарэсаў адносілася непрыхільна.

Да пачатку Вялікай Айчыннай вайны ў Заходняй Беларусі было створана 1115 калгасаў, якія аб'ядноўвалі 49 тыс., або каля 7% сялянскіх гаспадарак [6, с. 209]. Надзеі большасці сялянства на лепшае жыццё з усталяваннем савецкай улады ў перадваенны перыяд не спраўдзіліся. Неўзабаве яго напаткалі яшчэ больш суровыя выпрабаванні – пачалася вайна.

Літаратура

1. Нарысы гісторыі Беларусі: У 2-х ч. Ч. 2 / М.П. Касцюк, І.М. Ігнаценка, У.І. Вышыньскі і інш. Інстытут гісторыі АНБ. – Мінск: Беларусь, 1995. – 560 с.
2. Хрестоматія па історыі БССР (1917–1983) / Сост. А.П. Ігнатенко, В.Н. Сідорцов, П.З. Савочкін, А.І. Сідоренка. – 2-е изд. пераб. і доп. – Мінск, Изд-во «Універсітэцкае», 1984. – 453 с.
3. Белазаровіч, В. Асаблівасці калектывізацыі ў заходніх абласцях Беларусі ў 1939–1941 гг. / Беларускі гістарычны часопіс. – 1999. – № 1. – С. 36–45.
4. Белазаровіч, В. Правядзенне калектывізацыі ў прадваенны час / В. Белазаровіч / Назаўсёды разам: Да 60-годдзя ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР. – Мінск: БелЭН, 1999. – С. 116–124.
5. Ермаковіч, Л.І. Калектывізацыя сельскай гаспадаркі на Брэстчыне (1939–1941 гг.) / Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця: матэрыял рэспубліканскай навуковай канферэнцыі: У 4-х ч. Ч. 4. – Гродна, 2003. – С. 279–282.
6. Социально-экономические преобразования Белорусской ССР за годы Советской власти. – Минск, 1970. – С. 396.

РАЗВИТИЕ РЕМЕСЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА В ПОЛЕСКОМ ВОЕВОДСТВЕ В МЕЖВОЕННЫЙ ПЕРИОД (1921-1939 гг.)

Кабот Т.Ф.

УО «Брестский государственный университет им. А.С. Пушкина»

Границы Полесского воеводства были обозначены в соответствии с Законом от 4 февраля 1921 г., определившим административное деление т.н. восточных земель. В состав Полесского воеводства была включены поветы: Брестский, Дрогичинский, Кобринский, Коссовский, Камень-Каширский, Лунинецкий, Пинский, Пружанский, Сарненский. Впоследствии очередными распоряжениями Совета Министров РП в административное деление воеводства были внесены изменения, важнейшими из которых были: исключение из состава Полесского воеводства Сарненского повета, образование Столинского повета, преобразование Коссовского повета в Ивацевичский.

На экономической карте Польши вновь созданное воеводство ввиду его аграрного характера заняло одно из последних мест (т.н. Польша «Б»). Как следует из анкеты Министерства промышленности и торговли РП, в 1926 г. в воеводстве насчитывалось 58 крупных и средних предприятий с общим числом работающих 2981 человек. Представлены были деревообрабатывающая, пищевая, химическая, бумажная и др. отрасли. Доминировала деревообрабатывающая промышленность, 50 % продукции которой поставлялось в Голландию и Англию. Крупными предприятиями отрасли были фанерные фабрики. Например, в Микашевичах на фабрике работало более 600 человек [1, 8; 2, 53-54]. В прочих отраслях преобладали технически слабо оснащённые промышленные предприятия ремесленного типа. Промышленные предприятия в Польше межвоенного периода подразделялись на VIII категорий. К I-III категории относились предприятия, имеющие более 500 работников, к мелкой промышленности относились предприятия VI-VII категории. В Полесском воеводстве преобладали предприятия VIII категории, на которых было занято